

**М. А. Никола
БАКОВИЋ**

*историچار
Међуошћински историјски
архив у Чачку*

УДК: 394.26:316.75(497.11)"1945/1950"(093.2)
316.662-055.2(497.11)"1945/1950"(093.2)

ОД МАТЕРИЦА ДО „ДЕДА МРАЗЕ“: НОВА ГОДИНА КАО ИДЕОЛОШКО СРЕДСТВО ЕМАНЦИПАЦИЈЕ ЖЕНА У ЧАЧКУ (1945-1950)*

АПСТРАКТ: У раду се из микроисторијске перспективе Чачка анализира популаризација Нове године као вид унапређења друштвеној положаја жена уштем ширења политички ојорјуних изразничких пракси и идеолошких порука. Током првих година социјализма прослављање хришћанских изразника у Чачку не само да је било толерисано, већ и имплицитно подржано од стране нових власти, ради избегавања неопредних друштвених конфликата. Тих година једна од најважнијих активности чачанској оранка Антифашистичкој фронту жена било је прослављање Мајерица, с циљем учтивавања социјалистичких садржаја у овај верски инспирисан породични изразник. Таквом симболичком амаламу дошао је крај 1948. године кад су локалне организације инспирисане да зимске изразнике замене прославама Нове године, организованим по совјетском узору. Новојгодишње приредбе имале су за циљ не само да обележе крај календарске године, већ и да послуже као симбол нове почета и свеобухватни симулакрум социјалистичкој друштву у настајању. Примарни субјект нове идентичетске праксе биле су жене као један од главних носилаца пројекта еманципације, лиминално позиционирани између „јавне“ и (Партији још увек недоступне) „приватне“ сфере, док су дифузиони канал за ширење идеологије била деца, услед чега се ова мера може сместити унутар другорочној социјалистичкој пројекта стварања „новој човека“.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Нова година, изразници, прославе, Божић, Мајерице, Деда Мраз, Чачак, Антифашистички фронт жена

Упоредо с ослобођењем Југославије од фашистичке окупације партизанска војска предвођена Јосипом Брозом Титом започела је и социјалистичку револуцију, тежећи мењању саме структуре друштвено-политичког поретка у земљи. Процес консолидације народноослободилачке власти захтевао је мобилизацију свих друштвених снага у механизме идеолошке дифузије, као и усвајање нових означитеља колективног идентитета и

с њима повезаних „места сећања“.¹ Успостављање новог система у Југославији био је посебно деликатан посао с обзиром на мултиетничку и мултиконфесионалну структуру њеног становништва. Стога је аксиом новим властима било стварање партикуларистичких тенденција у друштву, било по етничком или верском

¹ „Места сећања“, према Пјеру Нори, јесу „значајни материјални и нематеријални ентитети који људским трудом или протоком времена постају симболички елемент у меморијалном наслеђу неке заједнице“ (Pierre Nora, *Realms of Memory, The Construction of the French Past, vol. I* (New York: Columbia University Press, 1996), 14-19.

основу, као једног од главних разлога пропасти прве југословенске државе. Погодно оруђе у тим напорима био је концепт „братства и јединства“. Неизоставан пратилац социјалистичког „измишљања традиције“² било је и преосмишљавање званичног канона комеморативних пракси, државних празника и прослава. Нова празничка политика морала је рефлектовати комунистичку реорганизацију читаве друштвене стварности.

У овом чланку ће бити анализиран амбивалентан однос југословенских власти према традиционалним православним празницима током првих година након ослобођења, као и напори режима од 1948. године да популаризује прослављање Нове године. Нови празник је у том погледу требало да представља имплицитан вид сузбијања религијски учитаних традиција и да означи симболички дисконтинуитет с предреволюционарним матрицама колективне друштвене активности. Процес устаљења новог празника биће посматран из микроисторијске перспективе Чачка и околних села, као парадигматичног примера српске провинције тог времена. Ужи аналитички фокус биће усмерен на улогу Антифашистичког фронта жена³ у процесу кон-

цептуализације празника у служби идеологије, пошто су од самог почетка власти управо тој организацији дале задатак да руководи главним активностима везаним за зимске празнике. Стављање жена у средиште пажње омогућава сагледавање ширег контекста у који треба сместити овај детаљ из свакодневног живота у социјалистичкој Југославији. Жене су, као један од носилаца социјалистичког пројекта еманципације, биле саморазумљив медијум кроз који су нови идеолошки постулати (у овом случају, нове ритуалне праксе) могли бити интернализирани међу широм популацијом, а поготово међу првом генерацијом деце подизане у социјалистичком духу.

Главне теме које ће бити обрађене су: употреба празника као симболичког оруђа за (ре)конструисање националног колектива; преосмишљавање већ постојећих културних пракси као мимикријски метод ширења нових идеолошких садржаја; амбивалентна улога жена као друштвене групе у средишту ритуализације културне промене. Новогодишњи празници ће бити смештени у теоријски оквир „штимовања“ Ирвинга Гофмана⁴ као резултат дубоке социополитичке трансформације. Истовремено, они ће бити посматрани и као модеран

² Термин „измишљање традиције“, који означава конструисани карактер националног и других колективних идентитета, потиче из збирке есеја Eric Hobsbawm and Terence Ranger (ed.), *The Invention of Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).

³ Антифашистички фронт жена Југославије био је замишљен као кровна организација свих женских удружења у држави, која би се бавила промоцијом еманципације жена и њиховим укључивањем у револуционарни покрет и Народну-ослободилачку борбу. Централни одбор је основан 6. децембра 1942. године на Првој земаљској конференцији жена у Босанском Петровцу, да би потом били створани главни, окружни, срески и месни одбори. У послератним годинама, АФЖ се бавио просвећивањем жена, њиховим свеопштим укључивањем у све друштвене токове, као и бригом о деци, која се огледала у брзи о ђачким кухињама, стипендирању сиромашних ученика и сирочади и здравственим просвећивањем. На Четвртог конгресу АФЖ Ју-

гославије, ова организација је угашена, да би била замењена Савезом женских друштава Југославије, који је опет 1961. године прерастао у Конференцију за друштвену активност жена, под окриљем Социјалистичког савеза радног народа. Срески одбор АФЖ Чачак формиран је 25. априла 1947. године, с циљем да обједини рад свих месних организација жена. Под овим називом је престао да постоји 1953. године, кад и читав АФЖ. Види: Вера Гудец-Додић, *Жена у социјализму. Положај жена у Србији у другој половини 20. века* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2006).

⁴ „Штимовање“ (keying) као теоријски концепт означава процес у којем „активности, догађаји и биографије који већ носе одређено значење унутар неког примарног оквира прелазе у други оквир“ (Erving Goffman, *Frame analysis: An essay on the organization of experience* (London: Harper and Row, 1974), 40).

ритуал са сврхом учитавања лиминоидних⁵ елемената у колективно конзумиране друштвене садржаје, надилазећи тиме како временску границу између прошлости-садашњости и садашњости-будућности, тако и границу између јавне и приватне сфере. Микроисторијски приступ ће акцентовати индивидуализовано и персонализовано искуство, као и друштвене механизме и моделе умрежавања „одоздо“ и на периферији, често скривене у крупнијим наративима фокусираним на центар моћи у држави. Чињеница да је Чачак у овом периоду био етнички врло хомогена, скоро искључиво православна средина, у којој је Нова година пре Другог светског рата тек спорадично била прослављана, као и то да је чачански огранак АФЖ-а био врло активан у овом периоду, чини ову студију случаја репрезентативном за истраживање односа Комунистичке партије према српском традиционализму и његовог утицаја на друштвени положај жена као подвлашћене групе. Циљ овог чланка је да попуни постојећу празнину у домаћој историографији на пољу истраживања ритуала и празника, као и да повеже питања ритуализације идеологије, политизације свакодневице и продор Партије у приватну сферу с увелико актуелизованим пољем родних студија.

Празничка политика у социјалистичкој Југославији, као и питање државних ритуала уопште, још увек нису на задовољавајући начин обрађени у срп-

ској и другим постјугословенским историографијама. Од малобројних радова на ту тему, већина се бавила експлицитно политичким ритуалима (нпр. Даном Републике и Даном младости) и њиховим визуелним карактеристикама.⁶ С друге стране, еволуција и употреба „календарских“ празника углавном су биле предмет интересовања других хуманистичких наука, с изузетком неколико ширих историчарских подухвата везаних за верску историју и студије памћења.⁷ У вези с празником који је тема овог рада, пионирски посао обавиле су хрватске антрополошкиње Дуња Рихтман-Аугуштин и Лидија Склевицки,⁸ мада су се оне претежно фокусирали на етнолошки аспект слављења Нове године, као и на католичке традиције специфичне за Хрватску. Стога је истраживање празничких пракси у Србији и њихов вишезначан утицај на креирање свакодневице, поготово у провинцијским срединама, углавном тек на зачетку.

Главни извори за ово истраживање били су документи Среског одбора Антифашистичког фронта жена за Љубићки и Трнавски срез. Они обухватају преписку између Главног одбора у Београду и среских одбора, као и извештаје локал-

⁵ „Лиминоидност“, према антропологу Виктору Тарнеру, одликује модерне ритуале у секуларним друштвима. За разлику од предмодерних ритуала преласка, који садрже јасно омеђену лиминалну фазу (битисање на размеђи двеју животних фаза), лиминоидни ритуали поседују одређене особине лиминалности, али им недостаје симболичко разрешење животне ситуације. Види Victor Turner, „Liminal to Liminoid in Play, Flow, and Ritual. An Essay in Comparative Symbology“, *Rice University Studies* 60/3 (1974), 53-92.

⁶ Димитар Григоров, „Рачунајте на нас. Одломак о Титовој штафети или Штафети младости“, *Годишњак за друштвено историју* 1-3 (2008), 105-136; Breda Luthar and Maruša Pušnik (ed.), *Remembering Utopia. The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia* (Washington DC: New Academia Publishing, 2010).

⁷ Рамила Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970. I-II* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2002); Момчило Митровић, „Прославе и славља у Србији 1945. године“, *Токови историје* 3 (2006), 105-121; Heike Karge, *Steinerne Erinnerung - versteinerte Erinnerung? Kriegsgedenken im sozialistischen Jugoslawien* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2010).

⁸ Dunja Rihman-Augustin, *Etnologija naše svakodnevice* (Zagreb: Školska knjiga, 1988); Lidija Sklevicky, „Nova Nova Godina – od 'Mladog ljeta' k političkom ritualu“, у: *Konji, žene ratovi* (Zagreb: Ženska infoteka, 1996 [1988]), 175-188; Dunja Rihman-Augustin, *Ulice moga grada. Antropologija domaćeg terena* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2000).

них подружница и основних школа надлежним органима. Ова вредна грађа,⁹ похрањена у Међуопштинском историјском архиву у Чачку, пружа детаљан увид у интерне механизме празничких пракси из перспективе уско дефинисане друштвене групе током кратког временског периода који је био предмет анализе. Од велике користи био је и локални недељник Слободни глас, преименован 1950. године у Чачански глас, поготово за период пре 1948. године, када АФЖ још увек није био укључен у организовање новогодишњих свечаности.

На почетку рада биће приказано синтетичко прилагођавање народних традиција новој друштвено-политичкој стварности након 1945. године, кроз пример коришћења породичних предбожићних обичаја ради ширења утицаја женске организације, посебно међу децјом популацијом. Ипак, главна пажња у чланку биће усмерена ка одбацивању таквог еклектицизма од стране власти крајем 1948. године, кад је Нова година устоличена као идеолошки прегнантан симбол нових комеморативних активности и измењених шаблона групног идентитета. На примеру организације дочека Нове 1949. и 1950. године биће анализирана еволуција коју је овај празник доживео као парадигма социјалистичког пројекта стварања „новог човека“ ослобођеног старих (у суштини несоцијалистичких) друштвених стега.

Амалгам новог и старог. Материце као социјалистички празник (1945-1948)

У српској предсоцијалистичкој традицији Божић је заузимао апсолутни примат међу зимским празницима, скупа с традицијама везаним за то доба године (божићни пост, прослава Детињаца, Материца и Очева, сеча бадњака на Бадњи дан). Нова година је у том празничком канону била споредан празник, без већих јавних или приватних прослава. У вези с данашњим схватањем новогодишњих прослава, занимљиво је да су прву јелку у овом крају Србије (тачније у Краљеву) окитили руски емигранти, који су у том граду имали утицајну заједницу, иако се то божићно дрво обично везује за западне утицаје.¹⁰ У сам Чачак прва јелка је стигла 1928. године, с васпитачицом Катарином Лијескић из Славоније.¹¹ Интересантно је да су, као у Краљеву, управо руски коњички официри у емиграцији и у Чачку потпомогли ову новину организовањем балова „под јелком“ на трећи дан Божића (9. јануара) од 1935. године.¹² Током двадесетих година XX века, након велике реформе званичног (али не и црквеног) календара из 1919. године, отпочело се с прослављањем и „грађанске“ Нове године. Међутим, тај празник није био популаран међу традиционалистички настројеним сеоским становништвом.¹³

¹⁰ Милош Тимотијевић, *Век сумње. Религиозност у чачанском крају 1886-2008*. (Чачак: Легенда КД/Народни музеј, 2009), 86.

¹¹ Н.Р., „Симбол почетка новог живота“, *Чачански глас*, 26. децембар 2008, 7.

¹² Међуопштински историјски архив Чачак (у наставку: МИАЧ), Фонд Помоћна женска секција ФИДАК, К-1, Молба Управе кубанског казачког хутора помоћној секцији ФИДАК, 26.12.1934.

¹³ Слободан Невољица, „Преглед цркве спархије жичке у културном животу Чачка од 1919. до 1938. године“, у: *Бојородица грађачка у историји српског народа. Научни скуп* йо-

⁹ Већина овде цитираних докумената АФЖ-а објављена је у годишњаку Међуопштинског историјског архива у Чачку (Никола Баковић, „Документи о организовању прослава Нове године у чачанском крају 1948. и 1949. године“, Изворник. Грађа међуопштинског историјског архива Чачак 29 (2014), 181-203). Ипак, у овом чланку ће релевантни документи бити навођени према оригиналу.

Након ослобођења од нациста и успостављања нових институција под апсолутном превлашћу Комунистичке партије Југославије, није моментално направљен раскид са празничким традицијама претходног система. Прослава Нове 1945. године по грегоријанском календару одвијала се у контексту потискивања окупатора из преосталих упоришта на територији Југославије. Ипак, обележавање јулијанске Нове године те зиме не само да је било толерисано, већ и логистички подржано од стране власти. Тито је лично учествовао у православним божићним обредима, док је прослава Светог Саве на парадигматичан начин представљена као „рехабилитација“ култа овог светитеља од „кала издаје“ који су му нанели фашисти током окупације. Штавише, управо су те 1945. године светосавске свечаности по први пут уприличене у просторијама Народне скупштине.¹⁴ Тако је у том прелазном периоду, и поред начелног ниподаштавања религије од стране марксистичких идеолога, верски живот у много чему сачувао континуитет, не само у приватној сфери, већ и у званично подржаним церемонијама.¹⁵

Што се чачанског краја тиче, на Бадњи дан 1945. године, док је рат у Југославији још увек трајао, у чачанском крају је на највишем нивоу уприличено

традиционално сечење бадњака у Трнави. Свештеник Ацо Савић, припадник партизанског покрета, свечано је освештао бадњак, коме је на градском тргу приређен „импозантан“ дочек. Поред Савића, том приликом су пригодне говоре одржали локални командант капетан Царевић, представници народноослободилачких одбора Чачка (Радул Рабреновић) и Тржаве (Исидор Бабовић), као и још једно свештено лице укључено у нови политички систем (председник Окружног одбора Сава Протић). Потом је приређено велико народно весеље.¹⁶ Те зиме је свечано обележен и дан Светог Саве, кад је извршено сечење колача, као и заједничка прослава чачанских средњих школа у згради Гимназије. Увече су одржане приредбе на чак трима местима: у Гимназији, хотелу „Крен“ и Железничкој школи.¹⁷ Гледе настојања комуниста да „уподобе“ старе празнике новој друштвено-политичкој реалности, парадигматичне су инструкције поводом прославе Св. Саве те исте године у Државној грађанској школи у Чачку:

„[С]ама школска прослава има да буде одржана одвојено од верског обреда који се за њу, као славу, везује. Црквени обред, са освећењем кољива и сећењем колача одржаће се у цркви, и овоме обреду присуствоваће домаћин славе, наставници, ученици и ученички родитељи који то буду хтели. Сама школска прослава одржаће се у школској или каквој другој погодной згради, у присуству наставника, ученика и ученичких родитеља. Она ће се отворити певањем химне ‘Хеј, Словени’ и химне св. Сави, па ће затим преставник управе школе одржати једну

водом 800 година Божиородице градачке и града Чачка (Чачак: Народни музеј, 1993), 268-269. Занимљиво је да је у Гучи током 30-их година XX века Нова година прослављана уз свирку локалног цез бенда „Американ“, што показује колико је тај празник у то време, чак и у провинцијским срединама, био повезан с доказивањем друштвеног статуса и припадности буржоаском културном кругу, окренутом западним утицајима (М.М.П., „Срећна Нова 1934“, *Чачански глас*, 1. јануар 1990, 14).

¹⁴ Момчило Митровић, „Прославе и славља у Србији 1945. године“, *Токови историје* 3 (2006), 106-108.

¹⁵ За однос комуниста према религији у овом периоду види: Рамила Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*. I (Београд: Институт за новију историју Србије, 2002), 126-136, 163-184.

¹⁶ „Свечано доношење бадњака у Чачак“, *Слободни глас*, 18. јануар 1945, 7.

¹⁷ „Прослава Св. Саве у Чачку“, *Слободни глас*, 31. јануар 1945, 4.

беседу о св. Сави као културном раднику на просвећивању народа, ради чега се он и слави као школски просветитељ. После тога ће следовати програм који ће се састојати из прикладних песама, рецитација и других извођења. При овоме треба узети у обзир комаде са садржином из наше Народно-ослободилачке борбе и у опште борбе нашега народа за слободу.¹⁸

Исте 1945. године, организоване су и школске прославе „дечјег празника Врбице“,¹⁹ док је Спасовдан био нерадан дан у чачанским школама („прва наша слава у новој и слободној нашој отаџбини“), како би ђаци могли учествовати у црквеним литијама.²⁰ С друге стране, упутством Министарства просвете, дан Ђирила и Методија (24. мај) и Титов рођендан (25. мај) су заредом обележени, при чему је истакнут значај грчких просветитеља за примање хришћанства која је представљала „виши степен од раније многобожачке верем исто онако како је и онај друштвени систем, рани феудализам, чија је она идеологија, виши степен од претходног друштвеног уређења“. Поред такве телеолошки приказаног поређења верског конвертитства и смене економских система, била је наглашена и улога Ђирила и Методија у повезивању братских словенских народа на културном и идеолошком плану, као и њиховом сукобу с „Немцима и Римом“, што је сасвим јасно служило повлачењу

ахисторичних паралела с њима савременим дешавањима.²¹

У вези с ужом темом овог рада, посебну важност за анализу друштвеног значаја зимских празника у овом периоду имају акције Антифашистичког фронта жена, поготово њихове акције скупљања поклона за децу којима су родитељи погинули током рата, углавном организоване поводом „празника мајки“ (Материца) дајући на тај начин нови смисао старим традицијама везаним за прославу Божића.²² На апел Окружног одбора АФЖ-а одазивали су се сви срески одбори, од којих су неки директно носили поклоне у дечје домове, док су чачанска, љубићска и трнавска организација преко Окружног одбора достављале своје прилоге. Поклони су претежно били „у природи“, тј. жене су ручно израђивале џемпере, рукавице, шалове, капе, као и друге комаде одеће. Такође, куповани су обућа и школски материјал, али су давани и новчани прилози.²³ Седам жена из Љубића је 1945. године отишло у дом за децу без родитеља, где су на традиционалан начин „одрешене“.²⁴ Поред скупљања прилога, организоване су и хуманитарне приредбе, као у Горњем Милановцу.²⁵ Специфичан синкретизам српских православно обојених традиција и нове, социјалистичке идеологије видљив је из извештаја о посети чачанског АФЖ-а дечјем обданишту, током које су деца клицала Титу, док је приликом дељења поклона један дечак тражио да се

¹⁸ МИАЧ, Фонд Државна мешовита грађанска школа, К-1, Допис Народноослободилачког одбора Среза трнавског Државној грађанској школи, 16.1.1945.

¹⁹ МИАЧ, Фонд Државна мешовита грађанска школа, К-1, Допис Народног одбора града Чачка Управитељу Грађанске школе, 27.4.1945.

²⁰ МИАЧ, Фонд Државна мешовита грађанска школа, К-1, Допис Православног архијерејског намесништва трнавског Управитељу Грађанске школе, 9.6.1945; Допис Окружног народног одбора Управитељу Основне и Грађанске школе, директорима Гимназије, 13.6.1945.

²¹ МИАЧ, Фонд Државна мешовита грађанска школа, К-1, Допис Министарства просвете Србије, 19.5.1945.

²² „Женама округа чачанског“, *Слободни глас*, 28. децембар 1945, 2.

²³ Стојанка В. Трумбуловић, „Рад АФЖ у Рашкој“, *Слободни глас*, 30. јануар 1946, 6; „Рад АФЖ у Ивањици“, *Слободни глас*, 30. јануар 1946, 6.

²⁴ О. Зечевић, „Резултати акције за Материце“, *Слободни глас*, 4. јануар 1946, 4.

²⁵ Зора Лазић, „Прикупљање помоћи да дечје домове у срезу таковском“, *Слободни глас*, 14. јануар 1946, 4.

и њему извезе џемпер са петокраком „јер је много воли“.²⁶ Наредне године, жене из Чачанског округа послале су поклоне за Материце и деци у Босни и Херцеговини, ширећи тако у пракси концепт „братства и јединства“.²⁷ Исте године добијени су и поклони из иностранства, из „пријатељске“ Чехословачке, који су раздељени деци у Краљеви, док је мрежа деловања АФЖ-а током овог празника проширена и на школске интернате, Црвени крст, шегртске домове и сл.²⁸ Иако је било одређено да свака чланица исплете по један џемпер, многе су премашиле норму, док је једна 70-годишњакиња исплела чак седам џемпера.²⁹ Поред дељења поклона, АФЖ је заједно са Уједињеним савезом антифашистичке омладине покренуо акцију слања сирочади на Црно море и у Банат, као и организовање брзинских курсева за васпитаче.³⁰

Овакав амалгам социјалистичке реторике и праксе, пропагиран кроз традиционалне колективне прославе, престао је да буде политички опортун већ неколико година након ослобођења. Тада је званична празничка политика потпуно раскрстила с остацима верски мотивисаних прослава и окренула се празницима који су симболизовали дисконтинуитет са старим режимом. Један такав „подобан“ празник свакако је била и Нова година. Већ почетком 1947. године Политбиро ЦК КП Србије је препоручио члановима Партије да не славе верске

празнике.³¹ Црквене литије су забрањене 1947. године државним расписом, док је већ наредне године Божић изгубио статус државног празника.³² Иако слављење Божића у приватном и црквеном домену никада није забрањено, у званично одобреном дискурсу исказивање верских осећања и поштовање црквених празника често је било изложено подсмеху и неодобравању.³³ Током наредног периода прослављање Нове године је све више популаризовано међу становништвом као потврда раскида с предсоцијалистичким наслеђем, док су новогодишњи симболи у виду окићене јелке и Деда Мраза постали својеврсни антипод демонизованим симболима хришћанства и српског традиционализма оличених у бадњачким обичајима. Нове традиције су се брзо шириле међу становништвом. Народни фронт је већ поводом дочека Нове 1949. године организовао богате лутрије у свих 13 месних организација у Чачку, као и велику централну прославу,³⁴ док су 1. јануара одржане културно-уметничке приредбе у сали Среско-синдикалног већа и у Градском позоришту, а увече у хотелу „Београд“ и кафанама „Цар Лазар“ и „Париз“ забаве са лутријом.³⁵

Ове прославе су, ипак, биле претежно забавног карактера, организоване од стране одраслих грађана и њима намењене. Као такве, оне су почивале на прилично слабом наслеђу новогодишњих прослава претходног доба у овом крају и свакако су биле недовољне за потпуну ути-

²⁶ Јелић, „Прослава Материца у обданишту у Чачку“, *Слободни глас*, 14. јануар 1946, 4.

²⁷ „Жене Округа чачанског послале су поклон деци Босне“, *Слободни глас*, 29. децембар 1946, 4.

²⁸ „Жене Краљева обишле су на Материце са поклонима деце домове“, *Слободни глас*, 5. јануар 1947, 6.

²⁹ С. Вујичић, „Жене Чачка исплеле су 210 џемпера и дале као дар за Материце децим домовима у округу“, *Слободни глас*, 5. јануар 1947, 6.

³⁰ „Акција за збрињавање деце у нашем крају“, *Слободни глас*, 18. јануар 1945, 8.

³¹ Радмила Радић, *н. г.*, 351.

³² Радмила Радић, *н. г.*, 228.

³³ Види сатиричан текст Н., „Седми јануар 1949“, *Слободни глас*, 14. јануар 1949, 4.

³⁴ „Распоред локала за дочек Нове године по основним организацијама у Чачку“, *Слободни глас*, 31. децембар 1948, 1.

³⁵ „Срески фронт Љубићко-трнавског среза организује на Дан нове године приредбе и забаве“, *Слободни глас*, 31. децембар 1948, 1.

лизацију идеолошког потенцијала који је смена нове и старе године представљала. Комунистичкој партији је био потребан дискурзивно префињенији и идеолошки подобнији садржај којим би форма овог празника била испуњена и дугорочно учвршћена као део друштвеног живота. Стога су управо жене одабране као примарно средство дифузије, а деца као главна циљна група за интернализацију новог ритуала и с њим повезаних семиотичких сложености.

„Нов корак на путу ка социјализму“. Промовисање слављења Нове године (1948-1950)

Главни одбор АФЖ-а за Србију је 10. децембра 1948. године послао инструкције свим локалним огранцима у вези с променама у организацији зимских активности. У допису је писало: „Драге другарице, Нова година треба у будуће да буде наш велики празник. На тај дан који представља нов корак на путу ка социјализму, резимирају се резултати и успеси у протеклој години на социјалистичкој изградњи и одређују се смернице рада у идућој години. Последње две године прослава Нове Године се одвијала у кругу пионирске организације обухватајући на тај начин само школску децу. Међутим она треба да одигра највећу улогу на сузбијању прослављања верских празника Божића, Св. Николе, Материца и др. тако да, обухвативши широко нашу децу остане за њих незабораван и замени им све зимске празнике. Носиоц прославе и овог пута биће омладина, али да би се што шире обухватила сва деца, потребно је да и друге организације, а нарочито ор-

ганизација АФЖ и Синдикати помогну Омладини.”³⁶

Истовремено је инструисано да се оформи специјални одбор за прославу у сваком срезу и насељу. Ти одбори би се састојали од представника АФЖ-а, Народне омладине и Савеза синдиката. Главни догађаји били би одржани у локалним школама, док би додатне активности биле организоване по градовима. Посебна пажња је посвећена припреми поклоне за децу, као што се претходно чинило и за Материце, с том разликом што су сада била укључена и деца предшколског узраста. Поменуто су и друге иновације, пре свега детаљније разрађен сценарио прослава, који је требало да садржи различите изведбе, као и увођење новог „лика“ који би делио поклоне деци – Деда Мраза.³⁷ Да је читав овај нови концепт зимских празника и одговарајућих свечаности био експлицитна копија совјетског модела, види се из пуне чињенице да је, заједно с горе цитираним дописом, централа АФЖ-а послала и живописан извештај о прославама Нове године у Совјетском Савезу. Иако је дотични извештај могао приближити српским женама неке од тражених новина (попут Деда Мраза),³⁸ сам опис раскошних и свеобухватних припрема за прославу у великим градовима очигледно није могао да буде од практичне користи Чачанкама, осим да побуди њихово дивљење према деликатности и лажном гламуру којим

³⁶ МИАЧ, Фонд Срески одбор Антифашистичког фронта жена – Љубићко-трнавски срез (у наставку: АФЖ), кутија 3, Писмо главног одбора АФЖ Србије Среском одбору, 10. 12. 1948.

³⁷ Исто.

³⁸ Назив Деда Мраз је директан превод имена лика из руске бајке Дед Мороз која је инспирисана причом Александра Островског Снегурочка објављеном 1873. године.

је овај празник био прожет у совјетским метрополама.³⁹

У року од неколико дана, срески одбор АФЖ-а је послао упутства свим месним одборима, прослеђујући поруку Главног одбора, али дајући прецизније и корисније савете како да се организују приредбе у чачанским условима. Главни актер поменутих организационих одбора биле су жене (стога су једино из АФЖ бирана два представника), као и локални учитељи и наставници, пошто је у већини места најприкладнија (ако не и једина прикладна) зграда за одржавање приредби била основна школа. С обзиром на то да је једна од главних активности АФЖ-а у том периоду било отварање и снабдевање школских кухиња (поготово у сeosким школама), препоручено је да, уколико је неки од месних одбора тренутно радио на отварању нове кухиње, оне буду отворене управо на Нову годину. Поред симболичког и пропагандног значаја таквог чина, то је био и погодан начин да се побољша квалитет прослава, пошто се у школским кухињама могао припремити свечани оброк за госте и учеснике. Штавише, спољашњи изглед новог „лика“, Деда Мраза, био је и те како прецизиран: „’Деда Мраза’ направиће га за овај дан неко од жена или омладине. Обуче се у бело, на главу стави велику белу капу од хартије са петокраком и направи велику белу браду, затим све поклоне стави у један цак одакле их дели деци. Водити рачуна да се овоме не да неки накарадан изглед већ томе треба дати озбиљан карактер.”⁴⁰

Припреме за предстојеће свечаности морале су бити обављене у наредних

неколико дана. С обзиром на локални карактер свих планираних догађаја, надлежни одбори, састављени од представника жена, омладине и синдиката (ови последњи само у самом Чачку) брзо су оформљени, додуше на врло неформалан начин. Повољна околност је била чињеница да су поклони који су пре дописа Главног одбора били прикупљени за прославу Материца могли једноставно да се „преусмере“ за новогодишње приредбе. АФЖ је предузео агитацију „од врата до врата“ како би сва деца (али и родитељи) била обавештена о предстојећим догађајима.⁴¹ Посебно је било важно позвати децу предшколског узраста, као и децу која из различитих разлога нису похађала школу, јер она, за разлику од школараца, нису могла добити информације од учитеља. Поред самих школских зграда, жене су се ангажовале и на улепшавању својих заједница. Тако су на пример Бресничанке државним симболима украсиле сваку јавну зграду у свом селу, додатно акцентујући патриотски карактер својих активности.⁴² Овакве акције су стављене у свеприсутни оквир социјалистичког „такмичења“ које је прожимало сваку сферу друштвене и производне активности током раног социјализма. Сходно томе, лични ентузијазам и посвећеност организацији новогодишњих догађаја (али и недостатак истих) брижљиво су бележени од стране локалних секретара АФЖ-а. Ти извештаји су потом прослеђивани среским одборима како би посебно савесне и вредне другарице или месне подружнице биле похваљене.

Док је у самом Чачку, као урбаном центру региона, током ових година по-

³⁹ МИАЧ, АФЖ, К-3, Прослава Нове године у СССР.

⁴⁰ МИАЧ, АФЖ, К-3, Писмо Среског одбора АФЖ Чачак Месном одбору АФЖ Врчани, 21.12.1948.

⁴¹ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Петници Среском одбору АФЖ Чачак, 2. 1. 1949.

⁴² МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Бресници Среском одбору АФЖ Чачак, 3. 1. 1949.

стајало све уобичајеније да се одржавају дочеци Нове године 31. децембра увече, приредбе које је АФЖ планирао у школама заказиване су за 1. јануар. Изузетак је била школа у Катрги где је додатна приредба намењена родитељима одржана 31. децембра увече.⁴³ И поред врло кратког рока током којег су припреме морале да буду извршене, програми прослава у многим школама били су прилично разноврсни. Приредбе би обично почеле дечјим наступима у виду позоришних представа, песама и рецитација. Репертоар се углавном састојао из патриотских текстова и комада посвећених социјалистичкој револуцији и Народноослободилачкој борби, као и питањима социјалне правде и јединства радника и сељака. У неким случајевима коришћени су и текстови совјетских аутора, што је интересно с обзиром на дипломатски конфликт између Југославије и Совјетског Савеза у том периоду. Фокус на политичке и друштвене теме у репертоару био је у очигледном контрасту с традицијама које је Нова година требало да замени. Насупрот божићним обичајима везаним за народну религиозност и сељачку културу, који су реификовали уско дефинисан сроднички колектив, новогодишње приредбе су претпостављале учешће широких маса у великим јавним светковинама које су служиле потврђивању друштвеног идентитета радничке класе.

Учитељи су се трудили да укључе што више ђака у ове догађаје. Тако је на приредби у релативно малој школи у Слатини дванаесторо деце имало индивидуалан наступ, након којег је хор отпевао четири песме, док је у школи у Слатинској Бањи било чак двадесет рецитација и три хор-

ске песме. Несразмерна масовност програма може се видети из чињенице да је на обема приредбама било укупно око 140 гледалаца (50 чланица АФЖ-а, 60 представника Народне омладине и око 30 активиста Народног фронта).⁴⁴ Школа у Доњој Трепчи укључила је не само све ученике у програм, већ и сву децу предшколског узраста у селу.⁴⁵ Представе су биле базиране на књижевним предлошцима (нпр. у Катрги Пут у Свјетлово), али је било и хумористичких скечева, попут дијалога Старе и Нове године⁴⁶ и Бајке о изгубљеном времену⁴⁷ (мада се чак и овакве „невине“ теме, зависно од контекста, могу посматрати као вишеслојна порука о новом добу које наступа), као и наступа фоллорних ансамбала. Ипак, званичан део програма, барем према доступним изворима, био је углавном резервисан за „озбиљније“ садржаје, док је завршни део свечаности обично био окренут забави, с хармоникашем који би забављао децу и друге госте.⁴⁸

Ђачки наступи су били праћени свечаним говорима које су држали директори школа или локални функционери Народног фронта. Ти говори, који су били синтетичког карактера (резимирали су резултате постигнуте у старој и предочавали планове за наредну годину),

⁴⁴ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Слатини Среском одбору АФЖ Чачак, 2. 1. 1949.

⁴⁵ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Доњој Трепчи Среском одбору АФЖ Чачак, 2. 1. 1949.

⁴⁶ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Слатини Среском одбору АФЖ Чачак, 2. 1. 1949.

⁴⁷ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Основне школе у Мрчајевцима Среском народном одбору Чачак, 3. 1. 1949.

⁴⁸ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Горичанима Среском одбору АФЖ Чачак, 3. 1. 1949; МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Основне школе у Ракови Среском народном одбору Чачак, 3. 1. 1949; МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Основне школе у Милићевцима Среском народном одбору Чачак, 3. 1. 1949; МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Среског одбора АФЖ у Чачку Главном одбору АФЖ, 19. 1. 1949.

⁴³ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Катрги Среском одбору АФЖ Чачак, 2.1.1949.

рефлектовали су идеолошко-симболичку суштину новог празника, онако како га је Комунистичка партија перципирала. Мада је сумирање претходне године било неизоставан део ових комеморација, оне су ипак биле првенствено окренуте будућности. Реторика којом су ови догађаји одисали пројектовала је паралеле између почетка нове календарске године и друштвеног напретка повезаног с визијом новог социјалистичког друштва. На тај начин, увођење нове колективне праксе може бити смештено у шири социјо-политички контекст изградње и консолидације новог система, као још један пример инсистирања комуниста на „мобилизацији свих друштвених снага“ (укључујући и децу) у свеобухватан утопијски друштвени експеримент.

Омињени део ових приредби, бар што се деце тиче, било је дељење поклона. Дарови су били слични онима који су претходних година дељени поводом Материца: одећа (углавном зимска), учила, воће и колачи. Ипак, видљива новина је била та да поклоне више нису делиле локалне активисткиње АФЖ-а, већ костимирани Деда Мраз. Занимљиво је поминути да је у већини случајева Деда Мрза глумила жена, пошто је АФЖ био главни организатор. Костим се састојао из белог одела, беле браде, као и капе с неизбежном петокраком. У неким извештајима се овај лик чак помиње у женском роду, као „Деда Мрза“ (с друге стране, у неким селима, на пример Балужи, поклоне је делио „Чика Мраз“).⁴⁹ Тек понегде је ова улога додељена мушкарцима из Народне омла-

дине.⁵⁰ Из очигледних разлога, у овој новој концептуализацији ритуала даровања није било места старом обичају „одрешивања“, блиско повезаног с фолклором и божићним традицијама. Неизоставан део школских приредби биле су и јавне гозбе за учеснике и госте. Из извора се да закључити да су значајна финансијска и материјална средства уложена у ове сврхе. Тако је у Бресници оброк послужен у пет смена за чак 229 деце.⁵¹ У неким селима том приликом је била отворена и школска библиотека⁵² или су саме прославе послужиле као повод да се скупљају прилози за опремање школских кухиња.⁵³

Главни одбор АФЖ-а је инструкције за организовање дочека Нове 1949. године послао исувише касно, те су се многи месни одбори суочили с бројним проблемима у погледу прибављања неопходних потрепштина (намирнице, новац итд.) на време. Тако се десило да неке чланице АФЖ-а нису успеле да скупе новац за куповину намирница и поклона или да су у том часу продавнице и књижаре у Чачку већ биле затворене због наступајућег празника.⁵⁴ У Жежевици су жене успеле да прикупе вуну, али нису стигле да исплету чарапе за децу, остављајући тај задатак за „неки од ових дана“.⁵⁵ У неким селима, попут Горње Тречке, само су деца школске доби позвана на приредбу (за овај

⁴⁹ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Основне школе у Горичанима Среском народном одбору Чачак, 3. 1. 1949; МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Брђанима, 3. 1. 1949.

⁵⁰ МИАЧ, АФЖ, К-3, Прослава Нове године у селу Пријевору; МИАЧ, Фонд, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Горњој Жежевици Среском одбору АФЖ Чачак, 2. 1. 1949.

⁵¹ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Бресници Среском одбору АФЖ Чачак, 3. 1. 1949.

⁵² МИАЧ, АФЖ, К-3, Прослава Нове године у селу Пријевору.

⁵³ У Мрчајевцима је те вечери прикупљено 3000 динара (МИАЧ, Фонд, К-3, Извештај Основне школе у Мрчајевцима Среском народном одбору Чачак, 3.1.1949).

⁵⁴ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Брђанима, 3. 1. 1949.

⁵⁵ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Горњој Жежевици Среском одбору АФЖ Чачак, 2. 1. 1949.

пропуст локални одбор АФЖ-а је окривио пионирску организацију).⁵⁶ Слична ситуација се догодила и у Трбушанима.⁵⁷ На тај начин су организатори изневерили смисао новоуспостављеног празника који је требало да инволвира целокупну децу и омладинску популацију (као и родитеље) у идеологизовану комеморативну праксу.

Ови превиди су забележени и у инструкцијама Главног одбора АФЖ Србије за организовање прослава наредне године. Иако се овај извештај односио на ситуацију на читавој територији Србије, већина поменутих проблема била је присутна и у Чачку: „Искуство прошлогодишњих прослава показало је да се са припремама Нове године није почело на време, да прославом нису обухваћена сва деца и да се Нова година углавном прослављала по градовима а негде и негде по селима. Затим, даљи недостатак прошлогодишњих прослава произилазио је и отуда што није било довољно координације рада свих организација, већ је иста била готово препуштена омладини или организацији АФЖ.”⁵⁸

Да је централа АФЖ-а била решена да избегне сличне непријатности током дочека 1950. године може се видети из пукe чињенице да су упутства послата обласним одборима већ 21. новембра 1949. године. Она су овог пута била далеко детаљнија и конкретнија, али и прилагођена локалним условима, уместо идеализованом совјетском моделу. Свакако да је додатан разлог изостанку било каквог помена совјетске праксе било и то да је,

услед вртоглавог погоршања односа између Југославије и Совјетског Савеза, у међувремену постало апсолутно неприхватљиво да се Нова година посматра као културна пракса експлицитно осмишљена да имитира совјетски узор. Главни одбор је, између осталог, инструкисао следеће: „Ове године прослава треба да добија много шири карактер, она треба да продре до сваког нашег човека, до сваког детета. У заједници са Народном омладином и осталим масовним организацијама (Синдикатом, Савезом бораца) треба организовати прославу у сваком селу, школи, предузећу, установи, задрузи и по могућству и у кући. У обласним центрима за најбоље пионире града и села и децу палих бораца треба организовати централну прославу и низ прослава по основним организацијама са одабраним уметничким програмом за који треба ангажовати најбоље културне раднике (да пишу сценарио за бајку, да изврше декорацију позорница и просторија где се одржавају приредбе и др.). Поред ових прослава треба организовати и народна весеља на трговима, у парковима и другим погодним местима, народна весеља треба организовати на што више места. На тим весељима не треба давати уметничке програме, довољно је место лепо декорисати и обезбедити музику. У градовима треба организовати свечане прославе сличне онима које ће се одржати у центрима области – украсити јелке, припремити уметничке програме и настојати да програм садржи и приче из херојске борбе наших народа и изградњу земље где ће се нарочито истаћи лик друга Тита и осталих хероја наше ослободилачке борбе и хероја социјалистичког рада, за ово треба ангажовати официра ЈА – борца ослободилачког рата и истакнуте ударнике. У

⁵⁶ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Горњој Трепчи Среском одбору АФЖ Чачак, 2. 1. 1949.

⁵⁷ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Трбушанима Среском одбору АФЖ Чачак, 2. 1. 1949.

⁵⁸ МИАЧ, АФЖ, К-3, Писмо Главног одбора АФЖ Србије Среском и Градском одору АФЖ Чачак, 21. 11. 1949.

свим местима где постоје гарнизони ЈА, прославе треба приредити у домовима Армије, односно у клубовима гарнизона за најбоље пионире и децу палих бораца [...] Организација АФЖ треба да спроведе најширу пропаганду да се Нова година прослави и у кућама, да мајке приреде за децу мале свечаности и да им поклоне дарове.”⁵⁹

Новина је било укључивање борачког удружења у организациони механизам, али и официра и других војних лица. То је био показатељ растуће политизације празника, као и намере да се он смести у контекст самообнављајуће Народноослободилачке борбе (што је свакако било узроковано опасношћу од совјетског напада). Друга важна новост била је отворена сугестија Главног одбора да се месни одбори не ограниче само на јавне прославе и званичне комеморативне активности, већ да се дочек Нове године интернализује и у приватној сфери, односно у дому сваке од чланица организације.

На локалном нивоу припреме у текле много лакше него претходне године. Одбори поменутих масовних организација били су формирани у сваком селу, док су кровни одбори образовани на нивоу среза. По две представнице АФЖ-а биле су присутне у тим одборима, поред представника синдикалних, општинских и образовних власти. Задужење женске организације било је да се обезбеди материјал за поклоне и оброке,⁶⁰ мада им је додатним дописом додељен и задатак украшавања сала.⁶¹ Савез бораца је требало да набави поклоне искључиво за децу

палих војника. Поред школских приредби, планирана је и централна прослава у просторијама Хидроградње, коју би здружено организовали АФЖ и синдикат тог предузећа. Из сваке школе у срезу изабрана су по два пионира као представници на овој главној свечаности.⁶²

Срески одбор АФЖ-а био је задовољан озбиљношћу с којом су чланице прионуле на припремање славља. Већ осам дана пре Нове године рад на организацији је привођен крају, што је било у очигледном контрасту са журбом од претходне године. Иако Срески одбор није обезбедио 217 килограма бомбона, као што је било обећано, месни активни су успели да то надоместе из сопствених средстава.⁶³ Званичан део програма је продужен, тако да је у школи у Доњој Атеници трајао преко четири сата⁶⁴ и укључивао је разноврсније садржаје, попут драмске изведбе дела Бранка Ђопића, али и драматизације бајки Пепељуга и Абу Казамове Папуче, посебно написаних за ову прилику. У скоро сваком селу десетине жена су учествовале не само у организацији и улепшавању, већ су и скупљале намирнице (колаче, пилетину, хлеб) и новчане прилоге. У неким школама сами родитељи су од куће донели топле оброке, показујући тиме своју ангажованост у прослави. Занимљиво је да је у неким селима уместо Деда Мраза поклоне делио у бело обучени Снешко Белић. У Горњој Трепчи је он чак имао и помоћнике који су обавештавали свако дете о његовим добрим и лошим делима током протекле

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ МИАЧ, АФЖ, К-3, Писмо Среског одбора АФЖ Чачак Главном одбору АФЖ Србије, 16. 12. 1949.

⁶¹ МИАЧ, АФЖ, К-3, Писмо Среског одбора АФЖ Чачак Среском одбору, 17. 12. 1949.

⁶² МИАЧ, АФЖ, К-3, Писмо Среског одбора АФЖ Чачак Главном одбору АФЖ Србије, 16. 12. 1949.

⁶³ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Среског одбора АФЖ Чачак Обласном одбору АФЖ Титово Ужице, 18. 1. 1950.

⁶⁴ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Месног одбора АФЖ у Доњој Атеници Среском одбору АФЖ Чачак, 2. 1. 1950.

године и упућивали их како да догодине буду бољи пионири.⁶⁵

Среска прослава је обухватила 50 најбољих пионира изабраних по сеоским школама и одржана је у свечаној сали украшеној „зеленилом, ћилимима, сликама наших руководијоца“ итд. Након што се присутнима обратио руководилац Среског штаба пионира, говорећи о Новој години, о животу деце у новој Југославији и задацима пионира у 1950. години, ђацима су подељени поклони у виду књига, прибора за писање и разних играчака, а дељене су и поморанџе, колачи и бомбоне. Иако је наредни део програма требало да сеоска деца гледају заједно с децом из самог Чачка, потоња су дошла без надзора одраслих и својом недисциплином довели до отказивања наступа. Тиме је ђацима са села било „покварено велико весеље што су тога дана осетили, а које се могло видети на њиховим лицима и из њихових радосних изјава“.⁶⁶

Током наредних година социјалистичке масовне организације су истрајавале на промовисању Нове године и с њом повезаних традиција, као још једном виду потврђивања оштрог и свеобухватног дисконтинуитета с предсоцијалистичким наслеђем (које је упркос свему и даље опстајало у домену приватног). Истовремено, новогодишњи симболи, попут украшене јелке и Деда Мраза, „наштимовани“ су у званичном дискурсу као антипод дифамираном имагинарију хришћанства и српског традиционализма којима су божићни и бадњачки обичаји били дубоко прожети. Брзина којом се нови празник раширио међу популацијом види се из

податка да је крајем децембра 1957. године у Чачку продато 280 јелки, док је за следећи дочек продато чак 470 комада, а продаја накита за јелке је порасла за невероватних 40 процената.⁶⁷ Најблатантнији доказ успешности ове празничке еволуције забележен је у свакодневном говору у којем је израз „божићни празници“, као збирно име за читав скуп зимских празника, замењен фразом „новогодишњи празници“.

Нови празник за нову жену.

Први јануар као весник новог доба

Током првих неколико година своје владавине југословенски комунисти су се изненађујуће благо односили према религиозном животу и остацима традиционалних обичаја у јавној сфери, што је било у очигледном раскораку с основним идеолошким постулатима марксизма и начелним инсистирањем на „државном атеизму“. Разлози таквом комформистичком ставу били су вишеструки. Пре свега, власт Комунистичке партије у овом периоду још увек није била потпуно учвршћена и наилазила је на изазове у унутрашњој и спољној политици, те је отворен сукоб с верским организацијама и верницима био непожељан. Затим, чак ни најригіднији идеолози нису могли превидети допринос који је део свештенства пружио Народноослободилачкој борби. Штавише, не треба потценити ни чињеницу да су многи истакнути комунистички функционери потицали из руралног и изражено патријархалног друштвеног миљеа, што може додатно објаснити њихово оклевање да направе нагао дисконтинуитет с „превазиђеним“

⁶⁵ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Среског одбора АФЖ Чачак Обласном одбору АФЖ Титово Ужице, 18. 1. 1950.

⁶⁶ МИАЧ, АФЖ, К-3, Извештај Среског одбора АФЖ Чачак Обласном одбору АФЖ Титово Ужице, 18. 1. 1950.

⁶⁷ Милош Тимотијевић, *н. г.*, 156-157.

социо-културним праксама. Такође, приоритет у првим послератним годинама је била обнова ратом разорене земље која је захтевала мобилизацију свих расположивих друштвених снага (док год оне нису биле довољно моћне да угрозе саму основу новог режима). Стога је уследила једна врста „примирија“ које се, између осталог, огледало и у сфери колективних свечаности.

Све ове околности објашњавају на први поглед парадоксалну ситуацију слободног практиковања и, чак, јавне промоције верских обичаја. Неки од ових обичаја су стављени у нов контекст и дато им је ново значење, као у случају школских прослава Савиндана, а поготово активности Антифашистичког фронта жена поводом прослава Материца у периоду од 1945. до 1948. године. Метафорички речено, „старо вино“ верски обојеног породичног празника који је означавао емотивну повезаност између мајке и деце преточено је у „нове боце“ постајући тако симбол еманципације жена и њиховог друштвеног активизма који је за циљ имао изградњу новог друштва и дојење надолазећих генерација новом визијом будућности.

Ипак, талас идеолошке ригидизације заплуснуо је све државе у совјетској интересној сфери током 1948. године, са сврхом да елиминише и последње остатке фасаде плурализма који су преживели након краја Другог светског рата. У југословенском случају то је био период када су форсирана индустријализација, политичке чистке и присилна колективизација биле у пуном јеку. Ражаловање верских светковина са статуса државних празника, као и потискивање верских слобода на маргину друштвеног живота створили су идентитетски вакуум који је требало

испунити новим садржајима погодним за „каљење“ новог социјалистичког човека. Популаризацију новогодишњих прослава (којима се не само означавао крај календарске године, већ и на симболичан начин градио свеprisутни симулакрум новог друштва) треба сместити у контекст мера за попуњавање те идентитетске празнине, скупа с другим новинама, попут омладинских радних акција, масовних ритуала (Дан младости), системом социјалистичких такмичења, ударништвом итд. Луцидна подударност да је прва „форсирана“ прослава Нове године била организована према совјетском моделу у исто време кад је Југославија улазила у далекосежни конфликт са СССР-ом може се разумети као иронија историје, али и као несрећна контингентност. Већ од 1949. године одсуство било каквог помена совјетског узора сведочи о дубини тог дипломатског сукоба.

Хипотеза овог чланка је да није била случајност да су жене, као једна од друштвених група која је највише добила социјалистичким пројектом еманципације, одабране да буду главни субјекат дифузије нових ритуалних пракси. Њихова активна улога у укључивању других сегмената становништва у прославе имала је за циљ да учини видљивијим присуство женске масовне организације у јавности. Такође, пошто је њен друштвени положај традиционално везиван за приватну сферу породичног дома, „нова“ социјалистичка жена, извучена из такве патријархалне секлузије, представљала је лиминални медијум кроз који је спољни утицај владајуће идеологије могао бити „убризган“ у (Партији још увек недоступан) домен индивидуалних породица. Стога је главни задатак АФЖ-а у том смислу био да испишу „подобан“ когнитивни садржај у „*tabula rasa*“ младих

генерација, у коначници ширећи поље друштвеног деловања жена. Истовремено, и родитељи су, макар подсвесно и индиректно, такође бивали изложени интернализацији социјалистичког дискурса. То су били постепени кораци у брисању границе између јавног и приватног (као још једног од видова потискивања приватног власништва и индивидуализма), што се најочигледније да видети у инструкцијама из 1949. године да се прославе постепено измештају из школа у породичне домове.

Микроисторијске студије попут ове могу дати увид у друштвене механизме који покрећу свакодневне праксе и садрже често скривене слојеве значења којима је прожета индивидуална и колективна активност. Проучавање улоге АФЖ-а у организацији новогодишњих светковина за децу открива имплицитне канале којима су социјалистичке власти покушавале да унапреде положај жена које су, спремно прихвативши свој новостечен јавни активизам, заузврат помагале дисеминацију новог револуционарног метанаратива међу својим потомством. Политичка улога празника као дискурзивне праксе која служи ширењу идеолошких садржаја замаглила је далекосежнију друштвену улогу реструктурирања социјалног поретка и стварања новог система интерперсоналних мрежа и хијерархија. На вишем нивоу анализе, и жене и мушкарци (као и деца) учествовали су, било као учесници или као организатори прослава, у афективној комуникацији с идеологијом као дискурсом, у којем су менталне мапе нелингвистичког односа са светом и његовим хијерархијама бивале редефинисане.⁶⁸ Истовремено, анализа новог-

дишњих прослава показује и скривене (и често замршене) нити историјског континуитета који се огледа у постепеној (ре)ритуализацији идеологије која је ублажавала ефекат скоковите промене као револуционарне „нулте тачке“ на процес креирања новог (анти)религијског идентитетског дискурса и сламања моћи верских организација. Окретање нове календарске странице није било учитано искључиво разрешењем од прошлогодњих грешака и подбацивања норми, већ и могућношћу симболичког растакања старог и могућношћу за заједничко стварање новог друштвеног поретка.

Као једна од могућих тема за даље истраживање остаје питање како су друге друштвене групе перципирале модерне ритуале с одликама лиминалности (поготово деца и омладина као главне циљне групе), као и еволуција самих ритуала током дужег временског периода од овде истраживаног. Тиме би се могао појаснити утицај различитих друштвених феномена и историјских процеса на практичну примену ритуализованих идеолошких догми. Будућа истраживања би такође требало да се фокусирају на унутрашње везе између Нове године као празника који надилази темпоралност социјализма с другим југословенским политичким ритуалима (али свакако и њиховим верзијама у другим социјалистичким државама), поготово оним који су имали за циљ надилажење и преосмишљавање југословенског простора као сплета „топоса прошлости“⁶⁹ креираног путем те-

⁶⁸ Lawrence Grossberg, *We Gotta Get Out of This Place. Popular Conservatism and Postmodern Culture* (London/New York : Routledge, 1993), 80.

⁶⁹ Амерички историчар Филип Етингтон посматра историјске процесе као малу „места/топоса прошлости“ која представља кореографисану интеракцију пресека (природног) просторног времена и (проживљеног) месног времена (Philip Ethington, „Placing the Past: Groundwork for a Spatial Theory of History.” *Rethinking History* 11/4 (2007), 465-493).

лесног покрета (нпр. Дан младости, пионирски маршеви итд).

Вероватно да би неумитни талас окцидентоцентричне глобализације, који није заобишао ниједан кутак на планети током друге половине XX века, допринео популаризацији Нове године и њених симбола и у земљама попут Југославије. Ипак, како ова микроисторијска анализа показује, интернализација овог празника међу становништвом социјалистичких земаља носила је јединствену политичку битност и телеолошки дефинисану конотацију својствену том политичком систему. У том смислу, конструкција традиционалности Нове године у српском контексту имала је специфична обележја услед своје симултаности са старим маркерима колективног идентитета, што се да видети кроз пример званично подржаног синкретизма фолклорних православних обичаја и футуристичке реторике комунизма. Парадокс историје лежи у чињеници да, иако је социјалистички пројекат у међувремену пропао (на простору Југославије на посебно катастрофалан и насилан начин), а религија на велика врата поново ушла у јавну сферу (често узрокујући осветничко нарушавање самих основа секуларности српског друштва), Нова година је опстала као широко распрострањена колективна ритуална пракса. Ипак, тај празник тренутно припада сасвим другачијем наративу, усмереном ка одржавању и продубљивању процеса западно оријентисане глобализације под хегемонијом неолибералног капитализма.

Библиографија:

Необјављена архивска грађа:

1. Међуопштински историјски архив Чачак - Фонд Срески одбор Антифашистичког фронта жена – Љубићко-трнавски срез; Фонд Помоћна женска секција ФИДАК; Фонд Државна мешовита грађанска школа

Објављена архивска грађа:

1. Баковић, Никола, „Документи о организовању прослава Нове године у чачанском крају 1948. и 1949. године“. *Изворник. Грађа међуопштинској историјској архиви Чачак* 29 (2014), 181 - 203..

Штампа:

1. *Слободни џлас* (Чачак)
2. *Чачански џлас* (Чачак)

Литература:

1. Ethington, Philip, "Placing the Past: Groundwork for a Spatial Theory of History". *Rethinking History* 11/4 (2007), 465-493.
2. Goffman, Erving, *Frame analysis: An essay on the organization of experience* (London : Harper and Row, 1974)
3. Григоров, Димитар, „Рачунајте на нас. Одломак о Титовој штафети или Штафети младости“, *Годишњак за друштво историју* 1-3 (2008), 105-136.
4. Grossberg, Lawrence, *We Gotta Get Out of This Place. Popular Conservatism and Postmodern Culture* (London/New York : Routledge, 1993)
5. Гудац-Додић, Вера, *Жена у социјализму. Положај жена у Србији у другој половини 20. века* (Београд : Институт за новију историју Србије, 2006)
6. Hobsbawm, Eric and Terence Ranger (ed). *The Invention of Tradition* (Cambridge : Cambridge University Press, 1983)
7. Karge, Heike, *Steinerne Erinnerung - versteinerte Erinnerung? Kriegsgedenken im sozialistischen Jugoslawien* (Wiesbaden : Harrassowitz, 2010)
8. Luthar, Breda and Maruša Pušnik (ed.), *Remembering Utopia. The Culture of Everyday Life*

- in Socialist Yugoslavia* (Washington DC : New Academia Publishing, 2010)
9. Митровић, Момчило, „Прославе и слава у Србији 1945. године“, *Токови историје* 3 (2006), 105-121.
 10. Недељковић, Миле, *Годишњи обичаји у Срба* (Београд: „Вук Караџић“, 1990)
 11. Невовица, Слободан, „Преглед цркве епархије жичке у културном животу Чачка од 1919. до 1938. године“. у: *Бојородица градачка у историји српског народа. Научни скуп поводом 800 година Бојородице градачке и града Чачка* (Чачак : Народни музеј, 1993), 265-280.
 12. Nora, Pierre, *Realms of Memory. The Construction of the French Past, vol. I.* (New York : Columbia University Press, 1996)
 13. Радић, Радмила, *Држава и верске заједнице 1945-1970. I-II.* (Београд : Институт за новију историју Србије, 2002)
 14. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Etnologija naše svakodnevice* (Zagreb : Školska knjiga, 1988)
 15. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Ulice moga grada. Antropologija domaćeg terena* (Beograd : Biblioteka XX vek, 2000).
 16. Sklevicky, Lidija, „Nova Nova Godina – od 'Mladog ljeta' k političkom ritualu“. у: *Konji, žene ratovi* (Zagreb : Ženska infoteka, 1996 [1988]), 175-188.
 17. Тимотијевић, Милош. *Век сумње. Религиозност у чачанском крају 1886-2008.* (Чачак : Легенда КД/Народни музеј, 2009)
 18. Turner, Victor, “Liminal to Liminoid in Play, Flow, and Ritual. An Essay in Comparative Symbolology.” *Rice University Studies* 60/3 (1974), 53-92.

**From Mothers' Day to "Grandma" Frost.
New Year Celebrations as an Ideological Medium of Women's Emancipation in
Čačak (1945-1950)**

This microhistorical case-study of the role of the Antifascist Front of Women of Yugoslavia in popularising New Year celebrations in Serbian municipality of Čačak aims to examine the internalisation of the communist discourse through ritual practices, serving to infiltrate local community's private life and to expand the Party's support basis. In the first postwar years, the new authorities not only tolerated, but tacitly approved and aided celebrations of Christian holidays, in order to avoid unnecessary social conflicts. Yet, this policy changed radically in 1948, when local mass

organisations were instructed to replace winter holidays with New Year festivities, based on the Soviet model. These events bore an observably ideologised character, since New Year's Day was not only supposed to mark the calendar year's end, but also to symbolise the new beginning as a ubiquitous simulacrum for a new socialist society. The primary agents of this novel collective identity practice were women, champions of the socialist emancipation project, whereas the main diffusion channel were children. This feature embedded this measure within the farsighted project of tempering a "new man".

Nikola BAKOVIĆ

**Des fêtes des Mères au „Père Noël“. Le Nouvel An comme moyen idéologique de
l'émancipation des femmes à Cacak (1945-1950)**

À travers l'analyse micro-historique du rôle du Front antifasciste des femmes dans l'introduction et la popularisation des célébrations du Nouvel An à Cacak et dans les villages environnants, dans cet article on examine le processus d'adoption du discours communiste à travers les pratiques rituelles promues de la part du Parti communiste de la Yougoslavie. Le but de ces mesures fut l'infiltration du Parti dans la sphère privée, ainsi que l'élargissement de sa base sociale. Durant les premières années après la fin de la Deuxième guerre mondiale, la célébration des fêtes d'hiver chrétiennes à Cacak fut non seulement tolérée, mais également soutenue implicitement de la part des nouvelles autorités, afin d'éviter les conflits sociaux inutiles. Comme raison supplémentaire à cette attitude tolérante fut aussi la structure sociale des organes du parti, dont les membres provinrent pour la plupart du milieu rural patriarcal. Ainsi durant toutes ces années, une des activités les plus importantes de la branche de Cacak du Front antifasciste des femmes

fut la célébration de la fête des Mères, avec pour but la copie des contenus socialistes dans cette fête familiale inspirée religieusement. Une telle politique fériée a pris fin en 1948, lorsque les organisations locales furent instruites pour remplacer les fêtes d'hiver par des célébrations du Nouvel An, organisées selon le modèle soviétique. Les séances du Nouvel An socialiste dans les écoles de Cacak eurent pour objectif de marquer non seulement la fin de l'année civile, mais aussi de servir de symbole d'un nouveau début et d'une société socialiste en formation. L'acteur primordial de la pratique d'identité nouvelle furent les femmes, comme un des titulaires principaux de l'émancipation, positionnée liminalement entre la sphère „publique“ et „privée“ (pas encore disponible au Parti), tandis que le canal pour la propagation de l'idéologie furent les enfants, en raison de quoi cette mesure peut être placée à l'intérieur du projet socialiste à long terme de création d'un „nouvel homme“, qui nécessita également l'adoption de nouvelles fêtes.

Nikola BAKOVIC, M.A.